

Szabó Mihály Gizella

A közoktatással összefüggő néhány fogalom magyar megnevezéséről

Szlovákiában a magyar tannyelvű iskola az egyik olyan nyelvhasználati szintér, ahol lehetőségünk van írásban és „hivatalos” szinten használni anyanyelvünket. A magyar nyelvnek az oktatásszervezésben való érvényesülését azonban szinte a kezdetek óta nehezítik a terminológiai problémák: a releváns oktatási dokumentumok, jogszabályok, ágazati dokumentumok csak szlovákul hozzáférhetők, az ezekben előforduló fogalmak magyar megnevezése változó (ha egyáltalán van magyar nevük), s nem tisztázott az sem, hogyan viszonyuljunk a magyarországi terminológiához.

Az utóbbi években e területen történt némi előrelépés, legalábbis a tekintetben, hogy a központilag terjesztett nyomtatványok (pl. bizonyítványok, törzslapok, osztálynaplók) szövegezését igyekeztünk egységesíteni. Az ún. *curriculum* típusú képzési programokra való áttérés (ez az ún. *kurikulárna transformácia*), valamint az új közoktatási (köznevelési) törvény és a hozzá kapcsolódó egyéb jogszabályok elfogadása következtében számos olyan új fogalom és terminus került bevezetésre a szlovák közoktatásban, amelyek magyar megfelelői tekintetében nagy a bizonytalanság. A szerkesztőség felkérésére ebben a cikkben néhány alapvető fogalom magyar nevére teszek javaslatot, hogy ezáltal is megkönnyítsem az iskolavezetők, pedagógusok számára a vonatkozó dokumentumok magyar nyelvű változatának kidolgozását. A cikk célja továbbá az, hogy felhívja

a figyelmet az oktatási terminológia közös fejlesztésének a szükségességére, ezért szívesen várom a kollégák ez irányú véleményét, javaslatait.

A SZLOVÁKIAI MAGYAR NYELVŰ OKTATÁSI TERMINOLÓGIA KIALAKÍTÁSÁNAK ALAPKÉRDÉSEI

A szlovákiai magyar oktatási terminológia több évtizednyi spontán fejlődés eredménye, az egyes terminusok rendszerint a forrásnyelvi (szlovák) kifejezés fordításai (ezért sok közöttük a tükörszó és -kifejezés); a tudatos nyelvtervező tevékenységre e területen alig akad példa. Mindennek a következményeként kialakult egy olyan szlovákiai magyar oktatási terminológia, amely erősen magán viseli a szlovák nyelv hatását, s a magyarországi szóhasználattal való egyezése igencsak esetleges. Ugyanakkor azonban elvi síkon mindig is a magyarországi terminológiához való alkalmazkodás szükségessége fogalmazódott meg, ami gyakorlati szempontból, a magyar–magyar szakmai párbeszéd megkönnyítése miatt is fontos.

A szlovákiai magyar terminológiafejlesztés során szerzett eddigi tapasztalataim azonban azt mutatják, hogy a magyarországi terminológia átvétele nem mindig lehetséges, pl. az eltérő intézményrendszer, fogalmi rendszer vagy akár az erős szlovákiai magyar hagyomány miatt (l. pl. *alapiskola* és *általános iskola*; *magaviselet* és *magatartás*).

Ezért fontosnak tartom, hogy az általam javasolt kifejezések közlése előtt tisztázzam, milyen elvek szerint jártam el egy-egy szlovák kifejezés magyar megfelelőjének kiválasztásakor.

1. Ha a szlovák és a magyar fogalom minden tekintetben azonos, a magyarországi kifejezés átvételét javaslom. Ez elsősorban olyan fogalmak esetében alkalmazható, ahol mind a magyar, mind a szlovák nyelvben nemzetközi dokumentumokra (pl. európai uniós anyagok) támaszkodva alkották meg a vonatkozó kifejezéseket. Ide sorolom azokat az eseteket is, amikor nyelvtani vagy egyéb okokból a szlovák és a magyar oktatásterminológiában ugyanarra a fogalomra szerkezetileg eltérő megnevezések alakultak ki. Ilyen esetben is a magyar megnevezés alapja a magyarországi terminus.

2. Ha a szlovák és a magyar fogalom között részleges eltérések vannak, de funkcionális szempontból egymásnak megfeleltethetők, akkor is elsősorban a magyarországi megnevezés átvételét javaslom a tükörfordítás helyett.

3. A szlovák kifejezés magyarra fordítását, illetve annak alapján önálló magyar kifejezés alkotását elsősorban akkor tartom célravezetőnek, ha az adott fogalom Magyarországon nem létezik, ezért nincs is megnevezve. Ilyen esetben is azonban olyan megnevezést érdemes alkotni, amely szerkezetileg megfelel a magyar terminusoknak, s érthető és értelmezhető a nem szlovákiai oktatási szakemberek számára is.

4. Köztudott, hogy a szlovák – indoeurópai nyelv lévén – könnyebben integrálja az idegen, elsősorban latin eredetű szavakat. Ma elsősorban az angol nyelvű szakirodalom hat e tekintetben, viszont számos angol terminus szintén latin eredetű, s ezeket a szlovák lényegében adaptálja, a magyar azonban a hagyományoknak megfelelően „magyarítja”, pl. *distance education* : *dištančné vzdelávanie* : *távoktatás*. Ezért az idegen (latin) etimonú szavakat tartalmazó szlovák kifejezések esetében csak akkor célszerű szintén latin etimonú elemeket tartalmazó magyar terminust használni (alkotni), ha az adott idegen szó a közmagyarban is ismert és használt, mégpedig ugyanolyan jelentésben, mint a szlovák.

A KOMPETENCIALAPÚ OKTATÁSI MODELLHEZ ÉS A CURRICULUM TÍPUSÚ KÉPZÉSI PROGRAMOKHOZ KAPCSOLÓDÓ KIFEJEZÉSEK

A 245/2008. számú szlovák közoktatási törvény az UNESCO által elfogadott egységes nemzetközi oktatási osztályozási rendszer, az ISCED 97 szerinti keretben és fogalomrendszerben írja le és szabályozza a szlovák közoktatást. Magyarországon a nemzetközi statisztikai adatszolgáltatásban alkalmazzák ugyan az ISCED 97-t, viszont annak terminológiáját nem vették át, ezért bizonyos esetekben problematikus az ISCED 97-hez kapcsolódó szlovák terminusok magyar megfelelőjének megállapítása.

A szlovák közoktatási törvény értelmében a tartalmi-tantervi szabályozás legmagasabb szintű dokumentuma a *štátny vzdelávacie program*, amely általánosan és az egyes képzési szinteken meghatározza a cél- és követelményrendszert, a képzés hosszát, az elért végzettséget igazoló irat típusát stb. Funkcióját tekintve hasonló a magyarországi *nemzeti alaptanterv* (NAT), a lényeges tartalmi eltérések miatt azonban nem ajánlott ennek a kifejezésnek az átvétele. Ezért a *štátny vzdelávacie program* magyar megfelelőjeként az *állami oktatási program* kifejezést ajánlom, ennek megfelelően az egyes intézmények által kidolgozott ún. *školský vzdelávacie program* magyarul *intézményi/helyi oktatási program*. Az *iskolai oktatási program* kifejezés az *iskolai* melléknév többértelműsége miatt nem ajánlott.

Az állami oktatási programon belül oktatási szintenként kerül meghatározásra az ún. *profil absolventa* (*vzdelanostný model absolventa*), valójában ebben összegeződnek az adott oktatási szintet elvégzett tanuló elvárható ismeretei és kompetenciái. A megfelelő magyarországi dokumentumokban ennek megfelelő kifejezés nem szerepel, rendszerint mondat formájában fogalmazzák meg, milyen ismeretekkel, kompetenciákkal rendelkezik az adott programot elvégzett tanuló. A *profil* szó önmagában a magyarban többjelentésű, az *abszolvent* „magyarosított” változata, az *abszolvens* pedig gyakorlatilag csak nálunk használatos, ezért az *abszolvensi profil*, *végzős profilja* stb. típusú kifejezések bevezetése problematikus. Létezik viszont a magyarban

a *kompetenciaprofil* kifejezés, amelyet ugyan nem csupán az oktatással kapcsolatban használnak, mivel adott munkakör betöltéséhez szükséges és elvárható ismeretek összességét is így nevezik újabban. Az *abszolvens* szó korábban már említett problematikus jellege miatt a *profil absolventa* kifejezés magyar megfelelőjéből ezt a szót célszerű kihagyni, s használhatjuk a *kompetenciaprofil* összetett szót, esetleg az egyértelműbb *tanulói kompetenciaprofil* vagy a leíró jellegű *a képzési programot/szintet elvégzett tanuló kompetenciaprofilja* kifejezést.

A *profil absolventa* magában foglalja az ún. *vzdelávacie oblasti* és a *prierezové témy*-t. Az előbbi magyarul – a magyar oktatási terminológia szerint – *műveltségi terület*. A NAT megfogalmazása szerint a *műveltségi terület* „az oktatás tartalmának a nemzeti és egyetemes kultúra tartományából társadalmi, pedagógiai, pszichológiai és logikai szempontok alapján kiválogatott és elrendezett közműveltségi elemei.” A műveltségi területek több, hasonló profilú tantárgyat integrálnak, és országoként eltérőek lehetnek. A *prierezové témy* olyan aktuális témák, közös fejlesztési feladatok, amelyekkel különböző tantárgyak keretében foglalkoznak a tanulók. Magyarországon ezeket így nevezik: *keresztntantervi*, *tantárgyközi elem*.

A közoktatáson belüli paradigma-váltás egyik jellemzője, hogy jelenleg erőteljesebben fogalmazódnak meg a kimeneti követelmények, azaz, hogy az adott oktatási szintet, programot, tantárgyat stb. elvégző tanulóknak milyen tudással kell rendelkeznie. Ezt a szlovákban a *vzdelávacie štandard* kifejezéssel nevezik meg; a *vzdelávacie štandard* két részből áll: *obsahový štandard* és *výkonový štandard*. Az előző a minden tanuló által elsajátítandó minimális tananyagra vonatkozik, a másik esetében pedig arról van szó, milyen szinten kell a tanulóknak az adott minimális tananyagot elsajátítani. Magyarországon a NAT ezzel kapcsolatban az általános (*tantervi*) *követelmények* kifejezést használja; a követelmények három részre bontva jelennek meg: *tanítandó tananyag* (a szükséges tartalmak), *fejlesztési követelmények* (mire legyen képes a tanuló), *minimális követelmények* (a tanulók továbbhaladásához elengedhetetlen ismeretek, készségek, jártasságok alsó szintjei).

Látjuk, hogy a szlovák és a magyar rendszer a hasonlóságok ellenére eltéréseket mutat, s ez a megnevezés szintjén egyértelműen megjelenik. Ebből adódóan a magyarországi kifejezések nem vehetők át, a szlovák alapján képzett tükörfelfordítások (*tartalmi standard*, *teljesítménystandard*) használata pedig azért kérdéses, mert a két kifejezés közül magyarországi szövegekből (pedagógiai szakirodalom) csak az előbbire van példa (a szlovákkal azonos jelentésben). Ezért célszerűbb, ha konkrét magyarországi oktatási programok leírásában előforduló kifejezéseket használunk: pl. *elsajátítandó műveltség-tartalom/tananyag-tartalom*, *elsajátítandó készségek*. Mivel a *standard* a magyarban melléknév is, valamint egyik jelentése 'valamilyen szabványnak, előírt színvonalnak megfelelő', szóba jöhetnek a *standard*, *normatív* jelzőkkel bővített kifejezések is: *standard/normatív/elsajátítandó műveltség-tartalom/tananyag-tartalom*, *standard/normatív/elsajátítandó készségek*.

Az oktatás egyik új központi fogalma a *kompetencia*, illetve a *kulcskompetenciák* (*klúčové kompetencie*), ezek a magyar és a szlovák közoktatásban lényegében azonosak, mivel az Európai Parlament és Tanács egyik ajánlásán alapulnak. Jelenleg mindkét rendszerben az alábbi kulcskompetenciákat különböztetjük meg (a magyar megnevezés a NAT-ből származik): *komunikácia v materinskom jazyku* – *anyanyelvi kommunikáció*, *komunikácia v cudzích jazykoch* – *idegen nyelvi kommunikáció*, *matematická gramotnosť* – *matematikai kompetencia*, *kompetencie v oblasti prírodných vied a technológií* – *természettudományos és technikai kompetencia*, *informačné kompetencie* – *digitális kompetencia*, *sociálne a občianske kompetencie* – *szociális és állampolgári kompetencia*, *podnikateľské kompetencie* – *kezdeményező-készség és vállalkozói kompetencia*, *kultúrne kompetencie* – *esztétikai-művészeti tudatosság és kifejező-készség*, *učiteľ sa učiteľ* – *hatékony, önálló tanulás*. Csak a szlovák rendszerben szerepelnek az alábbiak, a magyar megnevezés viszont magyarországi szakmai szövegekből adatolható: *kognitívne kompetencie* – *kognitív kompetenciák*, *personálne a interpersonálne kompetencie* – *személyes és interperszonális kompetenciák*.